

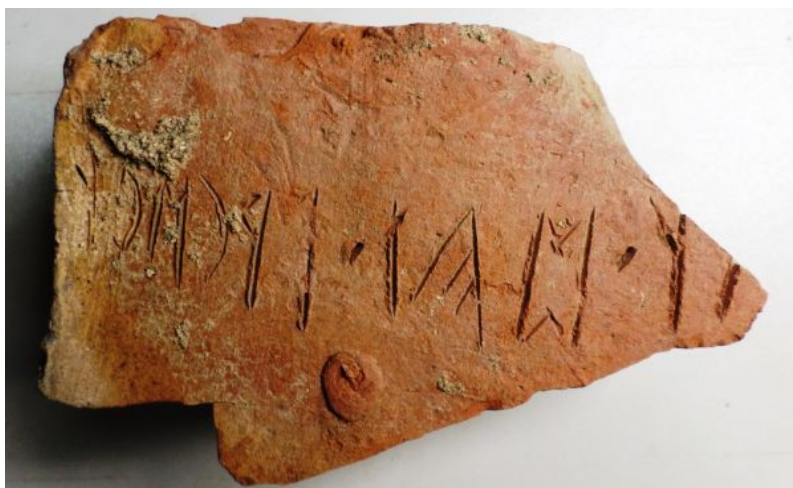
Székelyudvarhely rovástéglája

A magyar őstörténettel is foglalkozó Tóth Imre március 6-n barátilag elektronikus levélben kérdezett rám, hogy ismerem-e azt a rovásleletet, amelyet a mellékelt Youtube videón¹ mutatnak be. Nem ismertem. Ezért is örültem értesítésének, amit ezúttal is hálásan köszönök, mert akkor újabb rováslelettel gazdagodtunk. Tulajdonképpen a Székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum igazgatója dr. Miklós Zoltán ismertette a 2015. évi Székelytámadt vár régészeti feltárásának eredményeit. A 15–16. századi kultúrrétegből előkerült értékes leleteken kívül, az omladékrétegben egy székelybetűs tégladarabot is találtak. Megfejtésére a közösség segítségét is kéri.

Először is az előttem ismeretlen és furcsa nevű vár történetéről szerettem volna többet megtudni. Ehhez segítséget, amit ezúttal is hálásan köszönök, a múzeum régészétől Sófalvi Andrásztól kaptam forrás megjelöléssel.² Ebből röviden: „A késő középkorban és a fejedelemség korában Udvarhely mezőváros Udvarhelyszék és az egész székelység történetében kiemelt szerepet tölt be az udvarhelyi vár, nevében sokáig őrizve az 1562. évi székely felkelést beszédesen kifejező *Székelytámadt vár* emlékét, melyet lerombolása után... csak Csonkavárként emlegettek... Feltételezések szerint területén római *castrum* állott, illetve alatta keresendők a városnak nevet adó kora Árpád-kori királyi *curtis* (udvarház, udvarhely) maradványai.” »Tulajdonképpen a várról leginkább a Báthori István erdélyi vajdának a székelység feletti hatalmának megerősítését szolgáló, 1492-ben elkezdett építkezéseitől lehet beszélni. A domonkos kolostort fokozatosan átalakítják a vár belső épületeivé. A külső erődítési munkálatok során, szabálytalan négyszög alakú vár a tornyok és bástyák kiugrásaival 105 × 120 m területet foglal el. „Az udvarhelyi vár komplex ágyútornyai társtalanok a térségben.” A 16. századi fejedelmi hatalom fő bástyája volt. A vár történelmének fordulópontja Mihály vajda rövid erdélyi uralma, melynek következménye 1599 őszén a várhegyi és udvarhelyi várak lerombolása lett, a Székelytámadt várat a csíkiek rombolták le.«

Nos, engem elsősorban a székelyfeliratos tégladarab érdekelt. Így örömmel vettem Sófalvi úr értesítését, hogy hamarosan, a lankadatlan érdeklődésre való tekintettel, a múzeum honlapján látható lesz a becses darab fényképe és leletkörülményei.³

Ebből röviden: »Előkerülésének időpontja 2015. július 25. Helyszíne: a 6. szelvény, a Bánffy-bástyához vezető lejárati 18. századvégi 19. századi záróleletekkel datált feltöltése. A téglatöredék felületi hossza: 12,5 cm, szélessége: 8,5 cm, vastagsága: 4,5–5 cm. Anyaga pelyvás soványítású, jól kiégetett, felszínén habarcsnyomok láthatók. Kép forrása:⁴

A vár belső részéről kerülhetett a felfedezés helyére, valószínűleg egy épület bontásakor. Aligha tudható, hogy a vár melyik részének volt (esetleg a feliratot is mutató) eleme. A téglavetés- az égető kemence helyére utaló nyomokat a várban nem találtak.«

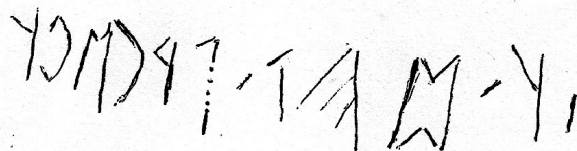
1. <https://www.youtube.com/watch?v=R4OqvsjFlac>

2. Sófalvi András: Székelyudvarhely – Székelytámadt vár (v. Csonkavár) *Castrum* 2013, 1–2 szám 158–163.

3. hrmuzeum.ro/rovasirasos-tegla-a-szekelytamadt-varbol

4. hrmuzeum.ro/segithet-megfejtteni-szekelyudvarhely-elso-rovasos-emleket Archivum 92

A Magyar Tudomány Napja alkalmából 2016. november 12-én Székelyudvarhelyen szervezett konferenciához kapcsolódóan: A székely írás emlékei Udvarhelyszéken című kiállításon már bemutatásra került a 13 betűből álló felirat, melynek hossza 11,5 cm, a jelek magassága: 0,4–2,6 cm közötti, olvasat megadva.⁵ Az olvasat tulajdonképpen Ráduly Jánosé. Közleménye a székelyudvarhelyi feliratos rovásemlékről a *Lustra* folyóirat 2015/2 számában jelent meg, amelyben mint *írja* főleg a rovásbetűk elolvasásával foglalkoztam.

13 12 11 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

Szabadkézi rajzát megszámoztam (D J)

Az utolsó nyolc betűnek (balról jobbra haladva) az IRJÁN VÓT (= volt) feloldást adtam. Hivatkoztam a megfelelő nyelvészeti szakirodalomra. A mellékelt rajz jobb felőli öt jelét így minősítem, a legelső graféma (kis függőleges vonal) töredék, „hangértéke ismeretlen marad,” a maradék négy betű a TRUL vagy TRUP hangcsoportot „adja.”⁶ A továbbiakban a turulmotívum néphagyományaival keres összefüggéseket.

Foglalkozik a téglafelirat megfejtésével Csaba vezér is:⁷ »Szerinte a javaslatok elkövették azt a hibát, hogy a rovásjelek között lévő kb. 35°-ban elhelyezett rövid vonásokat szóelválasztó jeleknek, volt aki pontoknak (!) tartotta, ezért ezek a próbálkozások nem vezettek eredményre. (ULI JANVOT)... Véggkövetkeztetése az, hogy a kiegészítésekkel együtt a felirat valószínűleg a következő volt... árvátról irjan vót, azaz mai nyelvezettel... Árvátról írta.«

Rumi Tamás feltételezése szerint⁸ a szövegrésznek latin nyelvre jellemző szerkezete és szókészlete van: (alany) (E)ST ULLI VOTI: Valamelynek.....je vagy vajon fogadalom?

Az „írást” a nyers agyagba égetés előtt késsel vagy hegyes árral karcollhatták be. A kés (rovókés) használatát igazolják a vékony élvastagságú vonalak, amelyek mentén az agyag nem türemkedett ki. Véleményem szerint a 3. és 7. rövidebb jelek a késhegy benyomásával készültek. Láthatóan az ilyenfajta betűvetésben nem lehetett gyakorlott a rovó, mert több esetben is a meglévő mellé szorosan újabb rovásvonalat húzott. Nem kizárt az sem, hogy csak a vonal vastagságát kívánta így megerősíteni, vagy a kettőzéssel esetleg a jel kétszeri figyelembevételére utalt.

Alakja alapján egy egész téglá bal-felső széléről származhat. Ami azt is jelenti, hogy eredetileg egy hosszabb felirat záró szövegrészét látjuk. A rovásfejek állása alapján jobbról-balra kell sorolni.

Tisztázandó, hogy a jelsor tagolt-e (a 3. és 7. jel szóelválasztó?) vagy Ráduly János (a továbbiakban R:) értelmezése szerint folyamatos írású.

A rovásjelek hangértékének meghatározására R: megszámozott alakhű kézirajzát használom. A székely jelekre elfogadom nagybetűs jelölését, de megadom azok (általam *ómagyar rovásjelnek* elnevezett) előzményét is zárójelbe tett (**kisbetűvel**). Ennek betűjelét majd én is nagybetűvel írom. Indoklás nélkül elfogadom R: 2. és 13. T ~ (²t); a 6. I ~ (**i**); a 9. Á ~ (**a/á**); a 10. N ~ (**n**); a 11. V ~ (¹v) jelét – nálam az ¹-s mély, a ²-s magas hangrendű rovásjel –, a többire más meghatározást adok:

- 1. jeltöredéknél (R: szerint nem azonosítható) talán gondolhatnánk az egyvonalas † (**i**) ~ I; † (**j**) ~ J; † (²t) ~ T vagy † (**sz**) ~ SZ betűrésze is, a követő betű értelméhez igazodva.
- 3. és 7. jel tapasztalatom szerint szóelválasztó, R: ugyan a Botnaptár (1690) „kis” r-betűjére gondolhatott, de az korábbi hagyományból származhat. (Sándor 1991.) A korabeli székely R-betű ’И’ alakú, állóvonalas ’l’ (?) változata is csak az 1673. évi Kájoni ábécéből ismert. Viszont az egyvonalas /; – (**r**) rovásjel az *ómagyar* feliratok gyakori írásjele.

5. hrmuzeum.ro/a-szekely-iras-emlekei-udvarhelyszeken

6. <https://www.e-nepujzag.ro/articles/még-egyszer-szekelyudvarhely-rovás-emlékéről>

7. csabavezer.blog.hu/2019/11/23/a_szekelyudvarhelyi_tegla_rovasfeliratanak_megfejtési_kiserlete

8. <http://rovas.info/2015/09/udvarhelyi-lelet-latin-olvasat>

- 4. jelet R: U-nak határozta meg, amivel csak az a gondom, hogy a téglavetés idejében az *ómagyar* X, M (g) alakjait használták az U hangra. Emlékeztetnék Fischer Károly Antal 12 erdélyi, 1598 és 1753 közötti, ábécé változatára. (Fischer 2005,) Igaz ugyan, hogy az 1490 körüli években előkerült nikolsburgi – a székely rovásírás legrégibb – ábécéjében látható az O (O) és az U (M) betű képeje, de az utóbbi mégis csak az 1668-ban készített énlakai rovásfeliraton látható először. Úgy gondolom, hogy ezt a „nikolsburgit” (igazodva a latin betűs ábécéhez) Mátyás király udvarának humanista nyelvész-írásstudói hozták létre, aminek addig nem ismert, előzmény nélküli új jelei (*f, athy, echech, ely, v, stb.*) is csak később terjedtek el. Ezért a köztes idő M jelét csak az *ómagyar* íráshoz visszanyúlva ligatúraként érthetjük meg, esetünkben jobbról sorolva: $\Lambda + M$, balra írva (1v - 2s) vagy felülről nézve (1v - $a/á$), a de nem felejtendő a széthúzott -g- nyoma sem a $\Lambda + M$ (g - 2s) összevonásban.
- Az 5. jel nem kimondottan egyezik a székely 'M' L betűvel. Független oldala alapján gondolhatt R: a 'P' P betűre is. Véleményem szerint a rovó az l (sz) jel előzetes meghúzásával valójában hozzáigazította az L-betűt, vagyis (sz-L) összerovást szerkesztett.

Felvetődik a kérdés hogyha a 8. és 9. jel szoló (SZ és Á), akkor miért vannak messzebb egymástól? Ha nem szólók, akkor egy ugyanolyan széles karakterre kell gondolnunk mint a 3. jegy, amiben lenne valamilyen közbenső mellékvonal (akár kopottan) is!

- Ráduly nem véletlenül azonosította 8. jelben a 1J ~ (1j) betűt, aminek mellékjele, a tégladarab teljes képernyős nagyításán, kopottan látható is. Én egy 'v' v-szerű karcot véltem látni, amiben a (1j) hosszított mellékvonala a v-ben végződik. Ha ez is valós meglátás, akkor gondolhatunk a M + 1 (1j - 1v) *ómagyar* ligatúrára. A -v- baloldali fővonala közvetlenül a 9. Á vonala mellé van szorosán húzva (az Á-nak külön vonala van). Próbáljuk ki mindkettőt.
- 12. jel hangjára R: a székely O-betűt adta meg – ami ugyan látható az 1553-ban lemásolt konstantinápolyi feliraton és azonosítható a Csikmadarasi templom kökeretének kezdő ligatúrájában is (Delibeli 2017,) –, de a téglafelirat korában mégis a rontott: „szigmaszerű” o-betű volt forgalomban, lásd a fenti ábécéket. Amúgy kicsit pontatlan is R: rajza, mert a felső mellékjel nem ferdén, hanem függőlegesen áll. Ez pedig az én olvasatomban nem a székely o-betűt, hanem egy \Downarrow alakú karaktert jelent, amiben három *ómagyar* jelet is azonosíthatunk az $\Downarrow + \uparrow + \Downarrow$ (n-sz- 2l) összevonásaként, az -l- az n-hez igazítva, az -sz- rövid vonalú. Szövegértő összerovásként mégis a $\Downarrow + \Downarrow$ (1s - 2l) jelsort adom meg, az -s- álló vonalát nem húzta végig a rovó (a székely ny-betűt jelentené), az -l- betű az -s- ívéhez igazítva.
- Visszatérek még a 12. T betűre, melynek tetején (a fényképen) látni véltem még egy kifelé és felfelé álló ferde vonalkát is, ami ha valós mást jelentene. A nagyított videóképp alapján viszont csak egy vakolatrész árnyékvetülete látszik rovásvonalnak.

Mielőtt javaslatot tennék a felirat olvasatára előtte megjegyeznem, hogy teljes székelybetűs szöveget (hiába látszik a téglafelirat is annak) csak Thelegdi János 1598. évi RVDIMENTA másolatából ismerünk. Feliratunk viszont (az *ómagyar* rovásjelek jelenléte alapján) csak az azt megelőző téglavetés korából származhat. Még a két -i- és -a/á- magánhangzóról sem állítható, hogy székelyrovások, csak annyi, hogy továbbélő *székellyé vált ómagyar jelek*, hiszen avar- és honfoglalás-kori használatuk igazolt. (Lásd csak a JAVÍTOTTAM / Csallány Dezsőét és az enyémet című írásomat 2024)⁷

Összegezve az eddigieket a felirat jelsorát így véglegesítem:

Y	J	M	O	V	T	.	T	M	.	Y	/
13	12	11	10	9	?	8	6	5	4	2	1

Mielőtt belefognék a felirat hangzósításába előre bocsájtom, hogy most is funkcionális jellegű szöveget várhatunk, mint ez eddigi, akár Kárpát-medencei, akár kelet-európai vagy közép-ázsiai magyar nyelvi területről származó rovásleletek esetén is.

⁷ Írásaim a (magyarostortenet.gportal.hu) Weblapon

Engedtessek meg, hogy az *ómagyar* rovásfeliratokra vonatkozó jelölésemet használjam a gyökjelek hangzósítására, per /-jellel elválasztva, a szóközt ponttal jelölöm. A 8. jel vagy karakter nem egyértelmű feloldása miatt inkább két szövegváltozatot közlök.

Az első változat betűhangjai, balról-jobbra:

$$\begin{array}{ccccccccccccccc} \text{sz} & {}^2\text{T} & \cdot & (\text{G-}^2\text{S}) & (\text{SZ-L}) & \text{I} & \cdot & ({}^1\text{J-}^1\text{V}) & \text{Á} & \text{N} & {}^1\text{V} & ({}^1\text{S-}^2\text{L}) & {}^2\text{T} \\ 1 & 2 & (3) & 4 & 5 & 6 & (7) & 8 & 9 & 10 & 11 & 12 & 13 \end{array}$$

Az egy- és kéthangú egy-szótagú gyökjelek hangzósítása, kiegészítve:

..esz/T • éG/ÉS aSZ/aL/I • Jo/V/Á Ne Vá/S eL iT

Mai nyelvünk szerint:

(...**ezt** • **égés aszalja** • **jóvá, ne vásst el itt!**)

(A hosszú magánhangzó- és a kettős betű nincs jelölve.)

Magyarázatul a (Czuczor – Fogarasi) szótárból: az **sz** gyakran váltakozik a **z**-vel, eszt ~ **ezt**. Az **ASZALI** (aszal + i), az **I** (2) tárgymutató igen gyakran **j**-vé változik, vagyis **aszalja**. Az **itt** alatt pedig most azt kell értenünk, hogy itt a falban.

A másik változat R: 8. **J** (**1j**) jelével, hiszen **Ő** eredetiben láthatta a feliratot:

Az újabb betűsor, szintén balról-jobbra:

$$\dots\text{sz vagy } {}^1\text{j} & {}^2\text{T} \cdot (\text{G-}^2\text{S}) (\text{SZ-L}) \text{I} \cdot {}^1\text{J A/Á N} & {}^1\text{V} ({}^1\text{S-}^2\text{L}) & {}^2\text{T}$$

Az egy- és kéthangú egy-szótagú gyökjelek hangzósítása, kiegészítve:

...esz/T vagy ij/eT • éG/ÉS aSZ/aL/I • uJ/Á/N Va/Sá Lé/T

Mai nyelvünk szerint:

...**ezt** vagy **ilyet** • **égés aszalja** • **uján(ujon) vassá lett!**

Ezt a szöveget *ajánlom elfogadásra*, mert valóban funkcionális (az előző inkább kívánság óhajú) és leíró is egyben. A jól kiégetett téglá olyan mint a vas. Az elválasztó jelek közti mellékmondatok külön is önállóak.

Magyarázatul a (Czuczor – Fogarasi) szótárból: **UJÁN** lásd **UJON**, **UJONNAN** 1). Új állapotban, nem kopottan. **LESZ** vagy **LÉSZ** (le-esz) Saját nemű ige... 1). Csinálás, tevés általi, mely kívülről hat. Második múltja: lett-em, lett-él, lett (vagy létt-em, létt-él, létt vagy löttem stb.)

A Magyar Értelmező Szótárból: újan 1. új állapotba

2. (régies) Újon

Szövegkezdőnek megfelelhet az **ij/eT**, azaz **ilyet** mutató névmás is.

Természetesen a magyar nyelv hangrendi gyökeiből adódóan egyes szavak másképp is hangzósíthatók, mint például az 5–6. karakter: **SZü/L/I**, azaz **szüli**, a 12–13. jelek **vas letté**, de még a **vásó letté** is helyes értelmezés, ezekkel csak azt érzékeltetném, hogy rovásírásunk valóban „keves jellel sok értelmet fejez ki.”

Az is biztosra vehető, hogy a téglá rovásfelirata eredetileg hosszabb volt, nekünk sajnos már csak a vége maradt meg.

Kaposvár 2021. 06. 28.

Delibeli József
okl. építőmérnök

Jelen írás a 2021. évi (<https://www.leventevezet.extra.hu/rovastegla.pdf>) változata.

A rovásjelek jelölésénél felhasználtam dr. Hosszú Gábor székely-magyar, Kárpát-medencei és kazár rovás karakter készletét. Letöltve a Rovásírás Honlapról 2009. novemberben.

(Fischer 2005,) *Fischer Károly Antal: A hun–magyar írás*. Budapest, Megújított Kiadás, 2005, 63–64. (Sándor 1991,) balassikiado.hu/BB/netre/netre/_bologna/bologna.htm

Nem állt szándékom jelen írást (közléseimre és fellelhető párhuzamokra való) hivatkozásokkal teletűzdelni.

A (Delibeli 2017,) vagy (Delibeli 2021,) megjelölés is szűken, a 7. jegyzetbeli Webhelyen fellelhető írásom közlési évét jelenti.